

Література

критика

ЩО ТАКЕ УКРАЇНСЬКИЙ БЕСТСЕЛЕР?

Подаємо скорочені виступи учасників засідання Творчого об'єднання критиків при НСПУ (3 квітня 2002 р.), присвяченого цій темі, де обговорювались романи Василя Шкляра. Далі друкуємо відгуки критиків на твори Василя Шкляра та Євгенії Кононенко.

Володимир Панченко:

Бестселер — це результат поєднання кількох чинників:

- літературних достоїнств твору;
- урахування психології й смаків масового читача;
- промоції, “проштовхування” твору.

У дуже специфічних українських умовах до цього варто додати ще й мовний фактор (україномовній книжці доводиться витримувати нерівну конкуренцію з російськомовною), а також низьку купівельну спроможність потенційних читачів. Через те поняття “український бестселер” дуже умовне, якщо не сказати — сумно-іронічне.

Журнал “Иностранная литература” майже щомісяця друкує списки бестселерів у різних країнах. У 2001 р. в Італії два перші місця посідали твори Мілана Кундери та Джона Грішема, — останнього перекладали 35-ма мовами світу; свого часу кіровоградський журнал “Вежа” публікував його роман “Кінець операції Пелікана”; траплялося читати й цікаві статті про цього автора. Так ось: у його бестселерах часто головним героєм виступає юрист-праведник, — і це вкрай важливо для американського читача з його культом законності! Є й хвацько закручені детективні та любовні інтриги, є тонко розроблена расова проблематика, що теж пов'язано з інтересами “публіки”...

Дуже добре, що в Україні з'явилися конкурси на зразок “Золотого Бабая” чи “Коронації Слова”. Вони стимулюють розвиток т.зв. масової літератури, яка, звісно, мусить бути представлена в кожному нормальному письменстві. Завдання подібних конкурсів — пошук і “провокування” бестселерів. Якби не вони, чи мали б ми сьогодні добрий десяток цікавих творів популярного жанру, в тім числі й два романи Василя Шкляра, який дебютував ще 1974 р. повістю “Перший сніг”, а після того написав і видав кілька книжок “традиційної” прози?

Роман “Елементал” — переможець “Коронації Слова” 2001 р. Я не уявляю, що бестселер може бути нудним, без тієї фабульної напруги, яка пов'язана з природною читацькою цікавістю: “А що буде далі?”. В цьому сенсі у романі В.Шкляра все гаразд: він здатен “тримати” читача від початку до кінця, оскільки йдеться про пригоди молодого вояка-українця з Французького іноземного легіону, який потрапляє до Чечні із завданням вирвати з рук російських спецслужб дочку генерала (натякається, що генерала Дудаєва).

Сам цей герой — досить колоритна особа. Ми чомусь звикли привчати себе до поразок, а тут йдеться про людину із психологією переможця, я б навіть сказав — про такого собі українського супермена, що ні у вогні не горить, ні у воді не тоне. За найближчою асоціацією мимоволі згадуються Григорій Многогрішний із “Тигроловів” І.Багряного, Троян із роману У.Самчука “Чого не гоїть огонь?”, герой “Думи про невмирущого” П.Загребельного...

Елементал — це істота, яка живиться стихіями. Стихія героя роману — війна, він і сам чесно зізнається: “люблю воювати”. Мотив цілком переконливий: “Там (себто — в мирному українському житті. — В.П.) я був ніким”. Відомо, що серед “афганців” було чимало хлопців, які, повернувшись додому, нудьгували за війною, де все було ясно і по-своєму просто — простіше, ніж “на гражданці”. “Елементал” — тієї ж породи.

Утім, цинізм у нього якимось дивовижним чином уживається із сентиментальністю. Як на мене, цей герой навіть дещо “філологізований”. Його мислення й монологи буквально “натоптані” ремінісценціями з казок, цитатами й парафразами з давньої й не дуже давньої класики (переважно української). Котигорошко, вовк і семеро козенят, герої такого українського “хіта”, як “За двома зайцями”, рядки Єсеніна й Павличка, — весь цей калейдоскоп виказує в героєві В.Шкляра колишнього філолога (зрештою, він і справді студіював в університеті іноземні мови), а в самому Шкляреві — ... читача й прихильника прози Павла Загребельного! Герої Загребельного теж люблять переспати монологи цитатами, і виходить це в них досить дотепно.

“Слід” Загребельного помітний і в численних еротичних сценах. Максимальна експресія фрази, яка ніяк не завершиться, переростаючи у багатослівний період; блиски метафор і гіпербол, що мають передати екстаз; гримотіння пристрасті під легкий акомпанемент досить-таки цинічних рефлексій... “Там (у туалеті літака. — В.П.) стався такий вибух, що з ним не зрівняється жодна бомба (ганьба вам, фізики-ядерники!), це була така експлозія, що з нею не зрівняється виверження вулкану...”; “...І ось він, цей вибух, що з ним не зрівняється жодна бомба і жоден вулкан, хіба що гарячий гейзер, що фонтанує ув’язненим десь у глибинах джерелом, [...] і я вже не митар, я вже ніхто, навіть не пасажир цього чудового лайнера, а тільки самотній вовк, що стоїть під платанами, запорошеними курявою всього світу...”. Як це нагадує еротичні пасажі “пізнього” Загребельного! Не вірите — погортайте хоч би його роман “Юлія”. (Або тепер уже й “Брухт”)... Це — до питання про деякі особливості стилю Василя Шкляра, про питому Шкляреві і те, що “переплавила” його фантазія.

“Елементал” навряд чи став би бестселером без кавказької екзотики. Я прочитав цей роман паралельно з книгою Д.Корчинського “Війна у натовпі”, і мимоволі зіставляв чеченські реалії в одному й другому творі. Все збігається: віриш, що реальна Чечня саме така, якою постає в Корчинського й Шкляра, що вони її знають. Нафта, яку перегоняють, як самогонку; триумф грошей, торги і викупи людей та зброї; буденність смертей; чеченські “Робін Гуди”, — усе це побачено очима “самовидця”...

А ось фінал роману — не переконливий. Для чого було Шкляреві робити 19-річну Хеду, доньку чеченського генерала, агентом Легіону і тим самим повертати історію в зовсім іншу площину? Можливо, тут свою роль зіграли якісь особливі чинники, пов’язані з прототипами героїв роману?

І ще: щось дуже вагоме є в Шкляревому “Елементалі” — таке, що існує поза сюжетом, навіть мовби поза текстом. Роман випромінює якусь мало не екзистенційну ТУГУ, залишаючи відчуття крихкості й недосконалості цього світу, великої самотності кожного, хто прийшов у нього, а водночас — простої і пронизливої доречності того єдиного примірника, яким є окреме життя у велетенській бібліотеці людських доль...

Володимир Даниленко

Перед тим, як говорити про український бестселер, варто з’ясувати одне прозаїчне питання: чи можна заробляти на українській літературі? Відколи система відносин між письменником і державою змінилась із патронажної на споживацьку, перед українським письменником, як ніколи, постало питання вижити. Правда, епоха незалежності дала і свої переваги: в літературі зникла цензура. Із падінням залізної стіни в Україну прорвалася повільно література з усього світу. Популярна зарубіжна література й сучасне кіно вчили українського письменника бути лаконічним, не зловживати довготами, до яких привчила радянська книговидавнича система. В радянські часи чим грубшим був роман, тим

більше одержував письменник. Але саме в часи державного капіталізму стали прогресувати дві вкрай шкідливі тенденції, які створили значні проблеми для розвитку української літератури: потужна експансія російської книжки і динамічний розвиток російськомовних комунікацій в Україні, які в радянські часи стримувались державою. Український і російський інформаційний та культурний простори й так були в нерівних умовах, а за вільного ринку ця нерівність поглибилася. Українська література замкнулась у своєму філологічному гетто, де мешкають українські письменники, філологи й ті, хто збирається ними стати. В українській літературі відчувся дефіцит авторів, що вміють цікаво закрутити простецький сюжет або видушити сльозу із сентиментальної жінки.

Ніщо так не популяризує художній твір, як кіно. Справжній інтерес до української літератури з'явиться тоді, коли за творами українських письменників почнуть знімати фільми й ці фільми стануть популярними. Але якщо Україна не розвинеться в повноцінне суспільство, для якого своя культура стане щоденною потребою, вона так і залишиться духовним, культурним і політичним сателітом Росії. Більш як трьохсотлітній колоніальний статус привчив українця до регулярного споживання чужого культурного продукту.

Український бестселер повинен розірвати три кола, які зводять його до маргінального явища: вузьке коло українських філологів та літераторів, коло масового українського читача й, нарешті, коло українського російськомовного читача. Лише тоді він може вийти на рівень загальнонаціонального літературного явища й вирушити на завоювання світу. Успішне просування літературного твору у світі залежить від того, який заряд масової любові й визнання одержав твір у себе вдома. Тому сучасний український письменник нагадує Хому Брута, який усвідомлює, що ранок настав, відьма зникла, але так і не може вийти за межі трьох кіл, які накреслила йому українська історія.

Василь Шкляр

Від самого початку хотів писати твори цікаві. Колись ми поділяли літературу сільську і міську, а тепер поділяємо на елітарну й масову. Я такого поділу чіткого не бачу. Мені здається, що література просто мусить бути цікавою, й заперше мусить бути авторський стиль. Письменник — то є стиль. Найвищою нагородою мені було, коли в першому ще закритому конкурсі “Золотий Бабай” Павло Загребельний, що входив до журі, прочитавши, сказав: “Це Шкляр написав”, — і це для мене не менша нагорода, ніж та грошова премія. Я себе відчуваю, почуваю автором бестселерів, особливо після того, як зарубіжні перекладачі зацікавились цими романами. Українців взагалі ніхто ніде не перекладав — десь колись у Франції “Тіні забутих предків” Коцюбинського. Зараз “Ключ” перекладається французькою, шведською. Головна мета моя в літературі — писати книжки, щоб їх читали. Література і кіно, вважаю, — це найсильніші чинники українізації — “Ключем” зацікавилось одразу п'ять режисерів, за “Елементалом” хочуть знімати чотири серії.

Олександр Яровий

Це вже хіба третя, четверта спроба створити український бестселер, але вперше її можна вважати вдалою. У Василя Шкляра є великий плюс — це стиль. Колись намагались роман Оксани Забужко проголосити бестселером, але ж, погодьтеся, заскладні синтаксичні конструкції не для масового читача, без якого бестселера не буває. Не вдалося це й Кокотюсі. І, по-моєму, найближче до цього стоїть Василь Шкляр. По-перше, це автор, що намагається писати цікаво. Ця його творчість — і в цьому її оригінальність — перебуває десь поміж масовою літературою і тією, що ми звикли вважати серйозною: тобто стиль не настільки рафінований, як у Забужко, й не настільки примітивізований, як у Кокотюхи, який ненавидить, за його ж словами, синоніміку. Шкляр найбільший стиліст серед авторів цього жанру — це й багата лексика від фольклору й до лайки, але лайка в нього якась

добродушна й так колоритно й художньо вставлена, місцями щось на зразок неокотляревщини. Це й іронія, яка дуже пожвавлює оповіді. І те, що можна назвати регулюванням інтонації розповіді, - від спокійної через інтригуючу аж до напруженої. Це майстер діалогу, тому що вони в нього природні, не вимучені й не вимушені - так вони звучали б у житті в кожного з носіїв мови. Розмовна тональність стирає будь-яку дистанцію між автором й читачем. Власне кажучи, це не є стиль масової літератури, це трохи вище, і це добре. Це явище вдало сполучає комерційність і художність, і тому не треба бути пророком, щоб спрогнозувати успіх, і ця довга тривала вагітність, це очікування українського бестселера нарешті завершиться щасливим народженням популярності... Маємо спокійного, ґрунтовного письменника-філософа, який один з перших відійшов від таких популярних у нас, особливо у 90-х, творів філологів про філологів, письменників про письменників. Це насправді цікаво читати, особливо порівняно з оцими всіма авангардистами й рештою коміків української літератури.

Григорій Сивокінь

Гадається, про явище бестселера слід говорити і в економічному, фінансовому плані, і в соціологічному (наприклад, статистика читацького попиту на нього може свідчити не тільки про художні смаки загалу, а й про речі далеко важливіші). Однак і суто літературного, коли хочете, мистецького виміру його не можна з високочолим спокоєм відкидати. Жанр чекає уваги критиків, котрі б уважно, по-хазяйськи розібралися в його особливостях, чітко визначали місце його в літературному процесі, в розвитку художнього мислення даного часу.

Те ж, що і в українській прозі останніх років з'являються такі твори, як-от два романи Василя Шкляра, про які тут йдеться, - свідчення промовисте. Думається, сказане про них у цьому обговоренні - привід і початок пильнішого осмислення феномену бестселера взагалі, українського бестселера зокрема. До речі, читаючи Василя Шкляра, чи не одразу переконаєшся, що ключі до його "Ключа" не так просто підібрати і не так просто відповісти на питання про те, в чому секрет привабливості цього "чтива" і де його прямий і прихований зміст. Затим і інші питання постають: чи йти нам у творенні свого бестселера за якимись кліше та штампами інших літератур, якщо ні - то що свого, національного, маємо сягнути - та ще такого, щоб зацікавити читача не тільки "тутейшого", а й "за межами".

Так, проблеми ринку й поширення жанру, мабуть, неодмінно супроводжують обговорювану тут тему, але в стінах НСПУ маємо пам'ятати про свій фах, про творчість, про літературу.

Передплачуйте "Слово і Час" – єдиний академічний літературознавчий журнал про українську та світову літературу.

**Слово
і
Час**

*Передплатний індекс – 74423
Електронний варіант
на Web-сторінці за адресою:*

